
Ana Matan, *Teorija političke legitimnosti Johna Rawlsa*, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu – Fakultet političkih znanosti, 2008, 197 str.

John Rawls sigurno je najutjecajniji filozof politike druge polovice 20. stoljeća. Ovaj mu status pridaju njegovi najžešći kritičari kao što je Robert Nozick koji je napisao da filozofi politike moraju ili raditi unutar Rawlsove teorije ili objasniti zašto to ne čine. Također, G. A. Cohen je Rawlsovu *Teoriju pravednosti* po značaju usporedio s Platonovom *Državom* i Hobbesovim *Levijatanom*. Rawls je svoj *magnum opus*, *Teoriju pravednosti*, objavio 1971. godine i ta je knjiga izvršila ogroman utjecaj na političku filozofiju prvenstveno iz dva razloga. Prvi je taj što je u središte rasprava vratila supstantivnu moralnu filozofiju nasuprot dotadašnjoj preokupaciji analizom jezika u angloameričkoj filozofiji, a drugi je taj što je društveno-ugovorni pristup pravednosti oblikovala na način dovoljno snažan da se suprotstavi utilitarističkoj ortodoksiji koja je do tada bila dominantna. Nakon *Teorije pravednosti*, Rawls se sve više okreće problemu stabilnosti i legitimnosti svoje teorije, ali i liberalno demokratskog uređenja uopće u uvjetima pluralizma koji karakteriziraju moderna demokratska društva. Ovaj će projekt rezultirati njegovom drugom velikom knjigom *Politički liberalizam* koja je objavljena 1993. godine. U ovoj će knjizi Rawls zastupati istoimenu ideju – politički liberalizam – prema kojoj se stabilnost i legitimnost pluralnog društva treba temeljiti na skupu političkih ideja zajedničkom svim građanima neovisno o tome kojoj od grupa ili doktrina (vjerskih, filozofskih ili moralnih) ti građani pripadaju. Da bi se to postiglo, ti društveni temelji i politička argumentacija moraju biti lišeni spornih religijskih, moralnih ili filozofskih učenja. Na početku 21. stoljeća, kada se čini da se grupe, čak i u zajednicama s dugom liberalnom tradicijom kao što su zemlje EU, sve više odjeljuju jedna od druge ističući svoje nacionalne ili vjerske razlike izgledalo bi da je Rawlsov projekt političkog liberalizma sve više u krizi. No, barem u političkoj filozofiji, stvar je potpuno drugačija. Politički se filozofi i dalje bave interpretacijom Rawlsove misli i pokušajem implementiranja njegovih rješenja u današnja društva.¹

Knjiga Ane Matan *Teorija političke legitimnosti Johna Rawlsa* upravo je dio ove žive rasprave o Rawlsovoj kasnijoj fazi, to jest o političkom

¹ Možemo primjerice navesti tri knjige koje su izašle ove i prošle godine: J. Quong, *Liberalism Without Perfection* (Oxford: Oxford University Press, 2011); P. Weithman, *Why Political Liberalism? On John Rawls's Political Turn* (Oxford: Oxford University Press, 2010); R. Taylor, *Reconstructing Rawls: The Kantian Foundations of Justice as Fairness* (University Park, PA: The Pennsylvania State University Press, 2011), a sljedeće godine izlazi zbornik posvećen *Političkom liberalizmu* što ga uređuje M. Nussbaum.

liberalizmu u kojem je pitanje o stabilnosti društvenog uređenja neodvojivo od pitanja njegove legitimnosti. Cilj knjige je istaknuti središnjost problema političke legitimnosti u Rawlsovoj političkoj teoriji. Osim izučavanja same Rawlsove misli, Ana Matan nam nudi i odgovore na vrlo utjecajne kritike koju su Rawlsu uputili John Gray, Chantal Mouffe i Stuart Hampshire. Obrana Rawlsove pozicije od njegovih kritičara posebno je vrijedna zato što sam John Rawls nije bio sklon odgovarati svojim kritičarima.

Matan počinje s pitanjem zašto je pitanje legitimnosti posebno važno. Njezin je odgovor da se društva u vrijeme kriza moraju moći osloniti na načela koja su u njihovoj osnovi i na moralne temelje svog demokratskog uređenja. "Održivost liberalne demokracije tako ovisi o mogućnosti da njezina politička vodstva, ali i građani, i u kriznim stanjima donose odluke koje se neće protiviti moralnim i političkim načelima na kojima se temelji liberalnodemokratski poredak" (4). To da je liberalnodemokratski poredak održiv na moralno-političkim osnovama koji su zajednički svim građanima znači da je taj poredak stabilan. "Uvjet je stabilnosti osnovne strukture društva da su građani moralno motivirani djelovati sukladno načelima pravednosti prema kojima je uređena osnovna struktura društva" (8). Drugim riječima, društvo je stabilno kada građani na temelju ispravnih razloga prihvaćaju koncepciju pravednosti koja uređuje osnovnu strukturu društva. Upravo je ovaj element prihvaćanja od strane građana ono što pojam stabilnosti čini neodvojivim od pojma legitimnosti. Ana Matan slijedeći Davida Beethama pod pojmom legitimnosti razumije upravo uspostavljanje veze između opravdanja poretka i njegova prihvaćanja od strane građana. Kod Rawlsa je veza između stabilnosti i legitimnosti uspostavljena neizravno preko političke koncepcije pravednosti. Naime, "budući da je politička koncepcija pravednosti temelj opravdanja, politički se poredak ne može smatrati legitimnim ako se koncepcija pravednosti koja je u njegovoj osnovi ne može uklopiti u moralni, vjerski ili filozofski svjetonazor svakoga razumnog građanina" (11). Drugim riječima, koncepcija pravednosti ne može biti legitimna ako je građani ne prihvaćaju na temelju ispravnih razloga, to jest ako nije stabilna. Vidimo da Matan kreće u obranu i interpretaciju Rawlsove teorije od pojma krize. Način na koji možemo spriječiti krizu ili njezine katastrofalne učinke ako je ona neizbježna upravo je taj da u mirnim uvjetima društveni poredak utemeljimo na zajedničkim moralnim osnovama. U pluralnim uvjetima taj zajednički moralni temelj mora biti lišen parcijalnih religijskih, moralnih i filozofskih učenja, što je glavna teza političkog liberalizma. Politički liberalizam tako nije samo teorija koja nas vodi do ideala dobro uređenog društva nego ujedno i najbolji način da spriječimo ili ublažimo nedaće koje mogu zadesiti društvo. Važan element u tome jest postojanje gra-

đanskog povjerenja ili zajedništva, što Matan vidi upravo kao posljedicu legitimnosti poretka.

U prvom poglavlju Ana Matan tvrdi da je Rawlsova ugovorna teorija s izvornim položajem i velom neznanja prikladna za “posao opravdanja liberalno-demokratskih institucija, budući da na primjeren način uzima u obzir ideju demokratske jednakosti građanstva” (17). Izvorni položaj i veo neznanja prikladni su za opravdanje liberalno-demokratskih institucija jer u punom smislu ostvaruju primjeren ugovorni odnos između demokratskih građana iz razloga što obvezuju građane da svoje interese ostvaruju na način koji je u interesu ostalih građana. Time se ostvaruje razumijevanje pravednosti kao recipročnosti ili uzajamnosti. Izvorni položaj s velom neznanja predstavlja građane kao slobodne i jednake koji biraju načela pravednosti za osnovnu strukturu društva. Za pojam legitimnosti ovo je od posebnog značaja zato što nam na taj način naše neizbježne i nedobrovoljne političke obveze koje zadobivamo samim rođenjem unutar društva postaju moralno prihvatljivim. U Rawlsovoj ugovornoj teoriji nema promjene stanja iz prirodnog u društveno. Sukladno tome, izvorni položaj nije model prirodnog stanja, nego zauzimanje specifičnog gledišta koje nam pruža širu perspektivu iz koje treba sagledati opća načela. Za Rawlsa, dakle, prirodno i društveno stanje supostoje. Osim demokratskih ideala slobode i jednakosti Matan ovdje ističe i “pomalo zaboravljeni” ideal bratstva. Naime, prihvaćanjem pravedne osnovne strukture društva koja je utemeljena na uzajamnoj dobrobiti generira se i učvršćuje građansko povjerenje i zajedništvo.

U drugom poglavlju Matan analizira proces u kojem je problem legitimnosti dobio središnje mjesto u Rawlsovoj teoriji za razliku od problema pravednosti unutar kojeg je pitanje legitimnosti bilo samo neizravno postavljeno. Ovo se odnosi na Rawlsovu kasniju fazu, to jest na njegovo djelo *Politički liberalizam*, za koje Matan smatra da je nadopuna *Teorije pravednosti*, a ne alternativa kako su mislili pojedini kritičari poput Briana Barryja. Pitanje legitimnosti zadobiva središnje mjesto u Rawlsovoj misli upravo njegovim isticanjem činjenice permanentnog pluralizma različitih razumnih sveobuhvatnih doktrina. Naime, ako legitimnost ovisi o prihvaćanju koncepcije pravednosti od strane građana koji pripadaju različitim sveobuhvatnim doktrinama, tada koncepcija pravednosti mora biti utemeljena u zajedničkim vjerovanjima koja su dobila javnu potvrdu u dugotrajnome zajedničkom političkom životu. Drugim riječima, koncepcija pravednosti mora biti neovisna o obuhvatnim doktrinama tako da bi ju svi građani mogli uklopiti unutar svoje sveobuhvatne doktrine – to je srž ideje preklapajućeg konsenzusa. Matan i ovdje ističe da je za uspjeh preklapajućeg konsenzusa nužno razviti građansko povjerenje koje proizlazi iz dvaju izvora – prvo, uključivanjem zajedničke javne perspektive u različite obu-

hvatne doktrine; i drugo, politička se argumentacija za zakone koji su po svojoj naravi prisilni mora temeljiti na političkim vrijednostima koje su sadržane u zajedničkoj javnoj perspektivi (ideja javnog uma).

Rawlsov projekt koji legitimnost temelji na postizanju konsenzusa izvrnut je mnogim kritikama od kojih Matan u trećem poglavlju ističe tri koje su po njenom sudu najznačajnije. Prva je pluralistička kritika Johna Graya koja tvrdi da je potraga za konsenzusom pogrešna zato što je etički život karakteriziran vrijednosnim pluralizmom. Prema tome, vrijednosne sukobe treba pustiti u političku sferu i vidjeti kakav će se kompromis postići. Druga je radikalno demokratska kritika od Chantal Mouffe koja se protivi konsenzusu jer on dovodi u opasnost demokraciju shvaćenu kao najbolji model sukobljavanja političkih snaga. Za Mouffe je odlika političkoga antagonizam koji proizlazi iz različitih kolektivnih identiteta koji nastaju u odnosu spram drugih. Prema tome, građanski identitet ne smije biti monolitan i određen političkom koncepcijom pravednosti, nego, kao i kod Graya, pluralan. Treća je proceduralistička kritika Stuarta Hampshirea koji tvrdi da zajednička načela supstancijalne pravednosti neće nikada biti prihvaćena pa je bolje tragati za specifičnim procedurama koje će odražavati neku ideju pravednosti. Odgovor koji nudi Matan na prve dvije kritike donekle je sličan. Grayev vrijednosni pluralizam i urođeni antagonizam koji ističe Mouffe u širem su smislu metafizičke tvrdnje o naravi etike odnosno naravi identiteta i samim time spadaju u ono što Rawls naziva sveobuhvatnim doktrinama. Rawlsov je prijedlog, prema Matan, bolji jer se ne temelji na sveobuhvatnim uvjerenjima koja ne prihvaćaju svi građani, čime na puno dublji, a ne površnji način kako ovi kritičari tvrde, shvaća problem pluralizma za pitanje legitimnosti. No, taj odgovor nije primjeren proceduralistima koji upravo tvrde da Rawls ima previše supstantivne moralne teorije oko koje nikad neće postojati slaganje. Ono što nam je potrebno jest pravedna procedura a ne pravedna načela, odnosno ustavni a ne preklapajući konsenzus. Matan proceduralistima odgovara da prihvaćanje neke procedure kao pravedne povlači i prihvaćanje nekih supstancijalnih vrijednosti i zato postizanje ustavnog konsenzusa neizbježno vodi preklapajućem konsenzusu. Ovaj bi odgovor bio još snažniji kada bi Matan prihvatila interpretaciju preklapajućeg konsenzusa prema kojoj se u žarištu nalazi supstantivna ideja razložnosti, a ne supstantivna načela koncepcije pravednosti. U tom bi slučaju potraga za razložnom procedurom i ustavnim konsenzusom neizbježno vodila određenim supstantivnim idejama kao što su prihvaćanje tereta suđenja, ideje slobodnih i jednakih građana i ideje društva kao pravične kooperacije (tri ideje koje karakteriziraju razložnost). Ne znam bi li Matan prihvatila ovo gledište preklapajućeg konsenzusa koje sigurno odskače od klasične Rawlsove ideje, ali sigurno

prihvaća supstantivnu ideju razložnosti za razliku od epistemološke koja se odnosi samo na vaganje i vrednovanje razloga.

Rasprava o razložnosti dio je posljednjeg poglavlja knjige i tiče se socijalne epistemologije u političkoj teoriji. Matan ističe prigovore preklapajućem konsenzusu koje su izložili Raz i Habermas prema kojima je preklapajući konsenzus suvišan ako imamo filozofski ispravno (ili Razovim rječnikom istinito) opravdanje koncepcije pravednosti. Odgovor je taj da razlozi koji proizlaze iz obuhvatnih doktrina ne doprinose opravdanju koncepcije pravednosti, već su ti razlozi nužni da bi se postigla stabilnost i adekvatna legitimnost koja osim filozofskog opravdanja traži i prihvaćanje od strane građana koji su duboko podijeljeni različitim sveobuhvatnim doktrinama.

Knjiga *Teorija političke legitimnosti Johna Rawlsa* domaćoj javnosti pruža uvid u kasniju fazu Rawlsove misli o kojoj se vrlo živo raspravlja u filozofiji politike. Osim toga, Rawlsovu teoriju pozicionira naspram drugih također danas vrlo aktualnih teorija. U tom je smislu značajna za političke teoretičare u regiji, kao sekundarna literatura za studente, ali i za širu javnost koja u ovim kriznim vremenima i dalje vjeruje da je liberalna demokracija dobro rješenje koje samo treba još poboljšati, a ne ukinuti, kako se u posljednje vrijeme često predlaže.

Nebojša Zelić

Odsjek za filozofiju
Sveučilište u Rijeci – Filozofski fakultet
Slavka Krautzeka bb
51 000 Rijeka
nzelic@ffri.hr

Franciscus Patricius, *Discussionum peripateticarum, tomus tertius* / Frane Petrić, *Peripatetičke rasprave, svezak treći*, ur. M. Girardi-Karšulin i O. Perić, prev. T. Čepulić, M. Girardi-Karšulin, Zagreb: Institut za filozofiju, 2009, 406 str.

Dugogodišnje zanimanje Mihaele Girardi-Karšulin za misaonu djelatnost creskog mislioca Frane Petrića, posebice metafizički aspekt njegove filozofije, okrunjeno je dugo iščekivanim i prijeko potrebnim dvojezičnim (lat. i hrv.) cjelovitim prijevodom trećeg sveska Petrićevih *Discussionum peripateticarum* (sv. I 1571, sv. IV 1581), djelom koje uz njegovu *Novu*